

Bohumil Jiroušek

Česká historiografie na počátku 21. století – mezi příběhem, strukturou a teorií

Historia Slavorum Occidentis 2(5), 126-136

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BOHUMIL JIROUŠEK (ČESKÉ BUDĚJOVICE)

ČESKÁ HISTORIOGRAFIE NA POČÁTKU 21. STOLETÍ – MEZI PŘÍBĚHEM, STRUKTUROU A TEORIÍ

Dnešní českou historiografii můžeme vnímat ve dvou rovinách – jako vlastní vědecké bádání a jeho výsledky, ale také jako vědecký provoz, který je možná řadou vědců chápán jako mnohem problematičtější, bolavější místo našich disciplín, snad i ohrožující rozvoj všech humanitních oborů, jež většinou nemají velký aplikovatelný potenciál. Vládě, ale i řadě lidí se tak nyní zdají vlastně zbytečné, neboť obecná schopnost myšlení, uvažování, vykládání světa a jeho proměn je obtížně převoditelná do ekonomických tabulek, do aktuálního zisku. Vědomí tradic a kultury jako takové se v krátkodobém horizontu zdá nepodstatné a rychle nezanikající, na jeho kultivaci – jako obecnou kultivaci veřejného prostoru – se dbá méně, než by se zřejmě mělo: očekávat zlepšení je asi nereálné, humanitní odborníci včetně historiků by se měli snažit alespoň o to, aby ze strany státních orgánů nedocházelo k podkopávání současných pozic humanitních věd, což se týká třeba i přípravy nového vysokoškolského zákona¹. Snad lze říci, že se ocitáme v situaci, kdy nemůžeme být pouhými kabinetními vědci, ale kdy je třeba přijmout i roli veřejně angažovaných intelektuálů², jak ji až do nedávna zastával

---

¹ Studie byla napsána před X. sjezdem českých historiků v září 2011, nicméně v tomto směru se stav k datu odevzdání do tisku příliš nezměnil. Srov. např. diskuse v Lidových novinách, mj. Jiří Zlatuška, *Chybné vládní plány jen vyždímají studenty*, Lidové noviny 11. 10. 2011, s. 12; Pavel Ripka, *Školy jsou kritické, ale změny neodmítají*, tamtéž, s. 11.

² K tomu mj. Ralf Dahrendorf, *Pokoušení nesvobody. Intelektuálové v časech zkoušek*, Jinočany 2008.

například Dušan Třeštík³. Nesmíme se vyhýbat ani popularizaci našich vědeckých výsledků, neboť mnohdy vytvářejí povědomí o potřebnosti našich oborů více než velké teoretické a syntetické spisy. Pro běžné čtenáře je často mnohem atraktivnější drobná kniha z dějin jejich města než velký spis, který třeba i posouvá obor jako celek. Zdá se tudíž, že důraz na regionální zakotvení historického výzkumu bude v čase narůstat – mělo by se tak ovšem dít v širokých souvislostech národních i obecných dějin, s vědomím celku, k němuž se (mikro)region vztahuje a do něhož se „velké“ dějiny promítají⁴.

Již před pěti lety si při podobné příležitosti na IX. sjezdu českých historiků nad všemi možnými evaluacemi a kontrolami výstupů v souvislosti s činností Rady vlády pro vědu, výzkum a inovace, jejími metodikami a RI-Vem, posteskl Jiří Pešek⁵. Nepochybně je to ustavičně bolavé místo českých humanitních věd, jež jsou stále více zatlačovány do ústraní přírodovědnými a technickými obory. A situace se v tomto směru nijak nelepší, ba naopak – a to v prostředí univerzit, akademie věd i muzeí a archivů, které jsou stále více z pozic badatelských posouvány do pozic správních úřadů, resp. v případě muzeí do role osvětových organizací, jež mají uspořádat čas od času nějakou výstavu; vědecká produkce je jim v lepším případě trpěna.

Česká historiografie prochází po mém soudu v současné době výraznou proměnou, již lze chápat i jako proměnu generační, ale také jako proměnu institucionální. Z generačního hlediska se – více než dvacet let po roce 1989 – již zásadně přesouvá faktický i intelektuální vliv na generace, které vědu před Listopadem zažily jen jako mladí badatelé, případně už jen jako studenti či dospívající⁶, čímž se mění interpretační klíče zejména k soudobým dějinám. Marxismus již není sprostým slovem, ale stává se (znovu) inspiračním zdrojem, fungujícím v pluralitě přístupů, ale především se stává objektem skutečného vědeckého zájmu⁷. Kolektivní paměť komunity se sice víceméně

³ Jeho nekrolog např. v souboru Ivan Hlaváček, *O mých předchůdcích i současnících*, Praha 2011, s. 413–417.

⁴ K jejímu významu srov. Petr Vorel, *Základy historické regionalistiky*, Pardubice 2005.

⁵ Jiří Pešek, *Česká historiografie na počátku 21. století – cesty jejího hodnocení*, Český časopis historický 105 (2007), s. 89–100.

⁶ K tomu Bohumil Jiroušek, *Historik Jaroslav Charvát v systému vědy a moci*, Praha 2011, s. 28–38 (generační otázka marxistické historiografie), srov. též Jaroslav Pánek, *Historik mezi „mocí“ a „služností“ (Na okraj knihy Bohumila Jirouška o Jaroslavu Charvátovi)*, ČČH 109 (2011), s. 674–684.

⁷ Za inspirativní se dodnes považují mj. interpretace Louise Alterhuse – viz Louis Alterhus, *Für Marx*, Berlin 2011 (první francouzské vydání z roku 1965).

udržuje bez výraznějších změn⁸, ale mění se pohled na to, co je soudobé v našich dějinách – narůstá tak ochota studovat druhou polovinu 20. století, včetně éry normalizace a přestavby, jež v poslední době vzbudila i poměrně velkou polemiku v novinách⁹. České prostředí nikdy nebylo příliš nakloněno velkým diskusím historiků, skoro vždy se v tom již od 19. století spatřoval osobní tón, vyřizování účtů, ale otevřené diskuse o textech, o knihách jsou asi největším možným přínosem historiografie posledního desetiletí, neboť padají tabuizovaná témata, včetně chování historiků v časech totalitarizujících systémů¹⁰. Nepochybně to souvisí s onou „plovoucí mezerou“ (*floating gap*) mezi sociální (individuální) a kulturní (kolektivní) pamětí¹¹, která je sice pro každého z nás někde jinde, ale celkově se posouvá s tím, jak se mění generační struktura vědců, jak se prosazuje mladší generace historiků vzděláná a vzdělávající se již ve svobodných poměrech.

Z historické vědy tak pomalu mizí interpretace dějin prostřednictvím zásluh osmašedesátníků, postavená na jejich osobním prožitku a vnímání sebe sama, ale dějiny posledního století jsou vykládány v širších souvislostech, kde se zlomovým zdá být období druhé světové války, třetí republiky a éra stalinismu, jež odezníval velmi dlouho a dá se říci i bolestně pro tehdejší špičky historické vědy, z hlediska jejich vlastního rozchodu s interpretacemi raných padesátých let.

Z hlediska institucionálního: posilování našich oborů na univerzitách či v akademických ústavech asi očekávat nemůžeme, v tomto směru je zřejmě struktura vědeckých humanitních pracovišť na svém vrcholu, spíše lze tušit drobné redukce – mj. i pod tlakem ministerstva a úvah o výzkumných univerzitách, jež jsou ovšem značně nedomyšlené a, po mém soudu, v rovině stávajících úvah ku prospěchu vědy jako celku nerealizovatelné. Institucionální zázemí každé vědy, tedy i historie, však tvoří i tzv. měkké instituce, časopisy, jejich redakční rady, publikační platformy¹². V tomto směru se

⁸ K pojmu mj. Maurice Halbwachs, *Kolektivní paměť*, Praha 2009.

⁹ Polemika, odstartovaná osobním útokem Jana Rejžka, se týká knihy Michal Pullmann, *Konec experimentu*, Praha 2011.

¹⁰ Viz např. František Šmahel, *Závěrečný projev na IX. sjezdu českých historiků*, ČČH 105 (2007), s. 113–121; B. Jiroušek a kol., *Proměny diskursu české marxistické historiografie*, České Budějovice 2008; Markéta Devátá, Doubravka Olšáková, Vítězslav Sommer, Peter Dinuš, *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*, Praha 2010 aj.

¹¹ Zvláště Jan Vansina, *Oral Tradition as History*, Madison 1985.

¹² *Historische Zeitschriften im internationalen Vergleich*, Hg Matthias Middell, Leipzig 1999, zvláště úvodní studie editora.

v posledních letech mnohé změnilo, je však otázkou, zda k lepšímu. Nepochybně se – pod tlakem vládních institucí – mnohem více dbá na formální kritéria recenzovanosti, ovšem v honbě za RIVovými body, tedy za penězi pro chod institucí, se výrazně rozrůstá databáze časopisů, kdy téměř každé vědecké pracoviště zakládá svůj vlastní časopis. Z manažerského hlediska je to rozhodnutí zcela logické, ovšem ve svém důsledku rozměňující víceméně konstantní počet špičkových textů do více časopisů, k nimž je nutné dodat další materiál.

V souvislosti s tím je třeba zmínit také otázku sborníků jako výstupů konferencí – mluvívalo se o „moru konferenčním“, kdy konferencí bylo příliš. Dnešní situace je ovšem obrácená – konferenční mor nepozřel vědce, ale pozřel konference jako takové, RIV až na výjimky neuznává sborníky z konferencí, a konference se tak téměř nekonají, ke škodě věci. Zásadní konferenční jednání k jasně zacílenému tématu vždy představovalo významný posun v bádání – v tomto směru si musíme uchovat nutnou míru nezávislosti a ochoty k aktivnímu jednání a vystupování na konferencích, třebaže po hmotné stránce bodovaných vědeckých výsledků je to nepřínosné. Humanitní vědec – jako intelektuál – působí ve veřejném, kulturním, prostoru a musí ho alespoň částí svých aktivit kultivovat, přetvářet bez ohledu na „hitparádu“ bodovatelných výsledků. Posun oboru nám nezajistí udělené body za „výstup“, ale skutečné myšlenkové výstupy, lze říci výtvořiny v skutečném slova smyslu formativní a kreativní – bohužel k takovému typu hodnocení vědeckého výkonu (*peer review*) dosud české společnosti víceméně chybí odvaha, neboť jsme příliš malou historiografií (resp. vědeckou komunitou obecně), abychom v tom nespátřovali postranní úmysly¹³. Úvahy o prestižních nakladatelstvích, jakémsi jejich uzavřeném seznamu, který by zajišťoval relevanci knižních výstupů sám o sobě, doufám víceméně odeznívají, neboť v českém prostředí – ať se na mne jednotliví nakladatelé nezlobí – neznám nakladatelství, jež by nakonec nebylo ochotno vydat podstandardní titul, pokud mu zajistí zisk – a zcela logicky to chápou; nakladatel musí fungovat v tržním prostředí a grantové prostředky vědecké či kulturní mohou udržet nad vodou malé nakladatelství, jež je tak trochu provozováno na bázi hobby, ale těžko velký nakladatelský dům s řádově desítkami zaměstnanců.

---

¹³ Srov. ostatně vystoupení Jaroslava Pánka na VIII. sjezdu českých historiíků – Jaroslav Pánek, *Historiografie, historické vědomí a odpovědnost*, [in:] *VIII. sjezd českých historiků*, ed. Jiří Pešek, Praha 2000, s. 19–27, zvláště s. 19.

Pod tlakem honby za institucionálně zpeněžitelnými vědeckými výsledky také klesá ochota – a přiznejme i čas – k psaní recenzí a zpráv o literatuře, tedy k nutné vlastní reflexi našeho oboru. V záplavě vydaných textů, z nichž část by určitě nevznikla nebýt tlaku ze strany vedení ústavů či různých nutných výstupů pro grantové a jiné projekty, se také dá čím dál hůře orientovat čtenářsky, tj. ve výsledku i badatelsky. Evidentně tak narůstá segmentalizace znalostí o minulosti i u výrazných odborníků, což nás sice paradoxně přibližuje západnímu světu, na druhé straně tato specializace postupně (po)vede ke ztrátě širšího oborového zázemí vědce, s čímž souvisí i otázka metodologických (a tematických) inspirací pro vlastní tvorbu, které obvykle přicházejí z oblastí jeho konkrétnímu výzkumu spíše vzdálenějších.

Dnes většinou není problém studovat v zahraničních knihovnách, případně archivech, udržovat kontakty – minimálně na čtenářské úrovni – s evropskou a americkou historiografií, na druhé straně se tím zmenšuje znalost vlastní historiografické tradice – nejnovější zahraniční inspirace se přenášejí na domácí archivní materiál, ovšem bez znalosti toho, jak byl v minulosti interpretován. Někdy samozřejmě i v obráceném gardu – reinterpretovali se starší spisy moderním pojmovým aparátem bez znalosti archiválií. Ovšem odpovídá to současnému stavu společnosti, která se dostává do jakési fáze klipovitosti – o všem je třeba být globálně informován, ale téměř nic nelze postihnout do hloubky. Je to typický rys naší doby, kdy v její roztěkanosti není možné její proměny přesně postihnout. Zároveň je však třeba připustit, že bohemistické bádání nestojí v centru pozornosti světové vědecké obce, ač jsme snad někdy přesvědčení o opaku – české dějiny jsou v zahraničí totiž jen výjimečně součástí výkladu obecných dějin, většinou se pohybují někde v oblasti speciálních textů pro vybrané zájemce o ten či onen úsek českých, v lepším případě střeoevropských dějin.

Americký historik John Lukacs již před (několika) lety konstatoval, že dnes prožíváme dějinný přechod z jedné éry do druhé¹⁴, novověk končí a nastává nějaká nová, jiná doba. Sice se tím strašíme již sto let, od dob Jacoba Burckhardta, a zejména Oswalda Spenglera, tedy minimálně od konce první světové války, nicméně v tomto směru nejde jen o pojem postmodernismus, éru, která na Západě (ale i na Východě) jako postmoderní, postfordovská či

---

¹⁴ John Lukacs, *Na konci věku*, Praha 2009, anglický originál z roku 2002; tyto jeho teze ovšem vyrůstají již z jeho předchozích spisů a lze je datovat do sklonku šedesátých let.

postindustriální vyrůstala od sedmdesátých let, od tehdejší ropné krize¹⁵. Jde o celkový přesun center světa, evropská a euroatlantická tradice přestává být dominantní tradicí světa, čímž se ztrácí dosavadní perspektiva výkladu dějin – i to je jeden z důvodů současné krize světa, s níž jde ovšem ruku v ruce i krize způsobilosti historické vědy vykládat současný svět, jeho minulost, nejen tu nedávnou. V důsledku krize evropské identity nám chybí východisko, z něhož je možné psát velkou syntézu moderních evropských či světových dějin. Tento pocit je možná subjektivní, nicméně sdílený značnou částí vědců i veřejnosti, připomeňme jen popularitu názorů Samuela P. Huntingtona či Francise Fukuyamy, ale koneckonců i množící se projevy nespokojenosti obyvatel evropských metropolí (Madrid, Londýn aj.).

Současná evropská i naše společnost má asi oprávněně tendenci historii stále chápat jako nástroj k politickému využití, třeba i ve vztahu k mezinárodním vztahům či marginalizovaným skupinám, což je jistě také jeden z konfliktů, který je v historické vědě skryt – my se „přece“ aktuálnímu využívání (zneužívání) naší vědy bráníme, na druhé straně tím otevíráme prostor pro to, aby se naše obory zdály společnosti zbytečné – pokud historická věda nestojí na stanovisku, které je blízké požadavkům doby, tak je zdánlivě k ničemu. Již František Palacký byl významný politik a sepětí historické vědy a politiky zde bylo přítomno minimálně do roku 1989, od polistopadové doby se z diskursu moci snaží historická věda vymanit, ovšem nepříliš úspěšně – možná i pro značnou nejednotnost, která v ní panuje z hlediska noetických východisek, na druhé straně traktovaná historie je především dějinami toho národa, skupiny, či státu, k nimž se ten či onen historik hlásí. Ani v dnešní době tak nelze přehlédnout, že dějiny jsou především dějinami toho společenství, k němuž se jako vědci i lidé hlásíme, ale existují v pluralitě příběhů, které se mnohdy neprotnou – a to ani v čtenářově mysli – milovník vojenských strategií v dějinách si málokdy položí otázku po postavení ženy v dějinách, uváděno samozřejmě jako *pars pro toto*. V této mnohosti příběhů a pojetí, jež je dána metodologickými přístupy i naturelem vědců, se ztrácí to, že dějiny skutečně existují, nejsou vymyšlené, byť jsou z minulosti konstruované¹⁶.

---

¹⁵ Giovanni Sabbatucci, Vittorio Vidotto, *Il mondo contemporaneo. Dal 1848 a oggi*, Roma – Bari 2005, s. 590–606.

¹⁶ Např. Jacques Le Goff, *Paměť a dějiny*, Praha 2007, s. 185 n.; Petr Čornej, *Věčný problém: jak psát dějiny*, [in:] *O psaní dějin*, edd. Kateřina Bláhová, Ondřej Sládek, Praha 2007, s. 15–40.

Dějiny jako vědecký výklad jsou postaveny na pramenech a faktech, ale skutečný myšlenkový rámec je mnohem méně promyšlen – to, jak se píše dějiny jako vědecký text, je nejasné – jde o nejrůznější kombinace deskripce (popisu, charakteristiky), vyprávění (příběhu) a formy¹⁷, samozřejmě s určitým vlivem metodologie vlastního oboru, včetně výpůjček z oborů příbuzných. Řešit tu jednotlivé případy v české historiografii posledních let je samozřejmě nemožné, ale zdá se mi, že v zásadě z těchto kombinací vyplývá volba dvou typů – vyprávění (příběhu) a struktury, přičemž zásadní je otázka materie, která je východiskem pro tu kterou práci. Texty, jež se točí okolo několika zásadních postav, většinou směřují k příběhu, zatímco pokusy vyloužit určitou epochu či její proměny – ve smyslu „Velkých dějin zemí Koruny české“ či jiných syntéz určitých období (první republiky, raného novověku apod.) – směřují k strukturalistickému výkladu, v němž aktéři dějin jen občas ožívují soustavu konstruovaných norem a jejich případného překračování. Je to nepochybně právo každého autora či autorského kolektivu, obecně však mám pocit, že to je asi nejviditelnější změna, jež se v našem historickém spisování v posledních letech udála. Zdá se totiž, ač si to asi většinou nepřiznáváme a snad ani neuvědomujeme, že se přestáváme bát teorie – takový konstrukt v sobě má ukrytu víru v platnost velkých víceméně sociologických teorií (typu Karla Marxe, Maxe Webera, Rogera Chartiera či Michela Foucaulta), jež umožňují vykládat politické dějiny stejně jako dějiny společnosti z určité perspektivy, ve smyslu kauzality a dlouhodobých důsledků. Naopak analytická monografie po mém soudu v české historiografii hraje spíše okrajovou roli, zdá se, že má pozici čehosi přípravného, nehotového. Možná tak poslední desetiletí v českém dějepisectví lze chápat jako desetiletí usilující o syntézu, neboť s uzavřením se jednoho století symbolicky nazrál i čas k vydání hodnotících soudů, jež jsou ovšem spojeny s hlubokým teoretickým přemýšlením o minulosti, třebaže teoretické zakotvení humanitních věd je odlišné od věd přírodovědných¹⁸ – nejpodstatnější je v tomto směru

---

¹⁷ John Tosh, Seán Lang, *The Pursuit of History. Aims, methods and new directions in the study of modern history*, Harlow 2006, s. 147. Srov. také Alun Munslow, *Narrative and History*, Hampshire–New York 2007. V českém prostředí lze z poslední doby upozornit na práce Jan Horský, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, Praha 2009, a Martin Profant, *Myslet uprostřed dějin. K pojetí dějin a dějinnosti ve filosofii symbolických forem Ernsta Cassirera*, Praha 2011.

¹⁸ Wolfgang Iser, *Jak se dělá teorie*, Praha 2009, s. 18 n. Měkké teorie humanitních věd plní úlohu objasnění světa, nelze je však experimentálně ověřovat, jsou nástrojem, jenž se mění podle zpracovávané materie, nikoli však nutně v čase.

jejich věrohodnost jako interpretačního nástroje k porozumění (předporozumění) světu.

Obecně se soudí, že největší zájem v dějinách patří nedávné minulosti, neboť nejen veřejnost, ale i profesionální historici často touží porozumět především svému vlastnímu světu, tomu dnešnímu, jehož kořeny objasňují. Doložit tuto tezi na české vědecké produkci posledních let není jednoduché, neboť historické bibliografie už jen z logiky věci zaostávají za aktuální produkcí¹⁹, ale můžeme tu použít alespoň příklad Českého časopisu historického jako nejreprezentativnějšího orgánu české historické vědy²⁰:

Rok 20.	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	Celkem
Pravěk a starověk	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	2
Středověk (do 1526)	5	3	4	2	5	2	4	5	4	5	39
Novověk (do 1800)	5	7	4	2	2	2	4	6	3	5	40
19. století	3	3	1	4	3	4	2	1	2	3	26
20. století	3	1	3	3	4	3	3	3	3	3	29
Dějiny oboru a metodologie	3	5	6	7	5	7	11	2	5	1	52
Celkem	19	19	18	19	19	18	24	18	17	17	188

Již z této tabulky je zřejmé, že historickému výzkumu dominují dějiny posledních pěti století (tj. novověku jako celku). Přihlédneme-li ke skutečnosti, že existuje řada dalších odborných časopisů, jež se věnují dějinám jen určitého časového výseku či tématu, z nichž většina je zaměřena na moderní dějiny, je evidentní, že i v české historiografii můžeme uvažovat o tom, že až dvě třetiny historické produkce patří dějinám 19. a 20. století²¹. Zároveň – ač to daná tabulka nezobrazuje – je evidentní, že Českému časopisu historickému dominují domácí témata, obecné dějiny se zde vyskytují velmi zřídka – a i tak

¹⁹ Václava Horčáková, Kristina Rexová, *Česká historická bibliografie. Plány a perspektivy*, ČČH 108 (2010), s. 278–286. Srov. též Věra Břeňová, *Soudobé dějiny. Obsah ročníků I–XV (1993–2008)*, Praha 2009.

²⁰ Rubrika Dějiny oboru a metodologie obsahuje převážně příspěvky z rubriky Diskurse, případně Materiály. Výjimečně je některý článek započítán dvakrát, pokud nešlo jednoznačně rozhodnout (časově), např. zda tematika je středověká či raně novověká.

²¹ J. Pešek, *Česká historiografie*, s. 95, odhadl před několika lety podobně počet grantů GA ČR – tři pětiny grantů z oboru historie se věnují dějinám 19. a 20. století.

většinou ve vztahových relacích (typu: česko-italské vztahy ve...) ²². Česká historiografie tedy – samozřejmě oprávněně – preferuje domácí témata, ale nechybí nám tu český syntetický pohled na obecné dějiny? Podobné projekty se české historiografii ani za první republiky, ani v šedesátých letech nepodařilo dokončit, ale skutečná syntéza světových dějin z českého pohledu by mohla a měla být zajímavá – už třeba proto, jak se ostatně domníval František Graus již v šedesátých letech uplynulého století, že by nám mohla poskytnout novou perspektivu pohledu na české dějiny, jež by byly nahlíženy českými vědci, ovšem nikoli vytrženě, samostatně, ale v celku obecných, světových dějin ²³.

Může se to snad zdát v rozporu s tvrzením, které jsem uvedl výše, ovšem tento rozpor je po mém soudu jen zdánlivý. To, že se něco, tedy velká syntéza obecných dějin, dobově nedaří, přece neznamená, že na to máme předem rezignovat. Zdá se mi, že někteří čeští vědci mají v honbě za mezinárodním uznáním tendenci své výzkumy přizpůsobovat aktuálním zahraničním trendům a tématům. Je otázka, zda je to dobře. Nepochybně řada z nás bude říkat, že ano. Je třeba sledovat zahraniční bádání, být s ním v aktuálním badatelském kontaktu, publikovat v zahraničí. Pokud tak činíme nějakým dílčím tématem, studií, již odběhneme od svých dlouhodobých výzkumů na kratší čas, tak je to nepochybně v pořádku. Jako historik dějin dějepiscectví ale soudím, že vědec si má uchovávat svou myšlenkovou kontinuitu, bádát témata, která ho skutečně zajímají, která považuje ze svého subjektivního pohledu za podstatná a zajímavá bez ohledu na to, zda jsou dobově – konjunkturálně – nosná. Nosnost jim dodá v delší časové perspektivě právě on sám a s velkými výsledky přijde domácí uznání, a třeba i ona mezinárodní relevance těchto výzkumů. Konjunkturalistické nadbíhání aktuálním módním badatelským trendům sice může přinést jistou mezinárodní proslulost v daném čase, z hlediska dlouhodobé tradice naší historiografie je však takové psaní nepodstatné a eklekticismus bez dlouhodobého kontinuálního výsledku lze těžko završit syntetickým dílem ve zralém věku či alespoň

---

²² Samozřejmě v tomto směru nelze – bez ohledu na výstupy v domácím prostředí – přehlížet činnost mnichovského Collegia Carolina, jež výrazně přispívá k diskusím o vztazích českých, slovenských a německých dějin zejména posledních dvou století. K tomu srov. zvláště výroční zprávy, např. *Collegium Carolinum. Forschungsstelle für die böhmischen Ländern. Jahresbericht 2010*.

²³ K tomu B. Jiroušek, *Význam úvah o světových dějinách na stránkách Československého časopisu historického*, [in:] *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970)*, Praha 2001, s. 305–311; srov. Jiří Lach, *Josef Šusta a Dějiny lidstva*, Olomouc 2001.

systematickým promýšlením konkrétního materiálu, jenž začne své možnosti vyjevovat obvykle až po dlouhodobějším intenzivnějším zájmu o něj.

Dnešní historická věda, stejně jako celek humanitních disciplín, je pod nejrůznějšími tlaky, jež k ní většinou doléhají z vnějšku, to ji však nezbavuje zásadního imperativu – hlásat pravdu, či alespoň to, co za pravdu vědci považují²⁴. Tlak na aplikovatelnost je nepochybně velký, existují pokusy se s ním i nějak vypořádat na pomezí spolupráce humanitních disciplín a informačních technologií²⁵, analyzovat třeba data, která každý z nás zanechává v *cloudu* („mraku“) informací při surfování po webových stránkách, při ukládání souborů na vzdálené servery, při používání facebooků a twitterů, občas slyšíme i o možném využívání či zneužívání informací z dat ukládaných z pohybu mobilních telefonů. Toto zasítování informací má nepochybně vypovídající hodnotu o současném světě a, třebaže jeho aktuální využití vidím spíše v sociologii, v dlouhodobém horizontu bude poskytovat i data k dějinám; doufám, že v rámci ochrany osobních údajů jen v rovině kolektivních, nikoli individualizovaných dat (ač i ta lze asi získat – byť se to rovná faktickému zneužití těchto bází).

Většina z nás je asi přesvědčena, že si s moderními technologiemi relativně rozumí, umí je používat, ovšem uživatelské užití zřejmě bude zcela odlišné od využití badatelského – nepůjde jen o metodologii historické vědy, která se tím patrně zásadně nepromění, ale o způsob získávání dat. Naše sjezdové jednání zahrnuje i diskuse o historických pracovištích, o výuce dějepisu. Zřejmě bychom si měli položit otázku, zda naše disciplína bude v dohledné době schopna reagovat na tuto proměnu, která bude pro výzkum dějin 21. století nepochybně zásadní; běžná epistolografie se naopak téměř vytrácí. A jakým způsobem budeme reagovat? Historie je ze své podstaty spíše konzervativní disciplínou, je si vědoma faktoru času v dějinách, ovšem „tachogenost“ dnešního času a světa²⁶ nutí k zamyšlení i nad těmito

²⁴ David Krámský, *O povaze humanitních věd*, Liberec 2008, s. 69.

²⁵ Z praktických příruček pro studenty uveďme *History beyond the Text. A student's guide to approaching alternative sources*, edd. Sarah Barber, Corinna M. Peniston-Bird, New York 2009, kde je řešena např. interpretace pramenů filmových, fotografických, ale také internetových, protože web dnes lze považovat i za virtuální archiv (tamtéž, s. 129).

²⁶ Vlasta Christovová, *Historický původ tachogenního světa*, [in:] Dagmar Blümllová, Jitka Rauchová a kol., *Čas rychlých kol a křidel*, České Budějovice 2008, s. 338–342; „tachogení svět“ – původně výraz německého filozofa Odo Marquarda k označení stále se zrychlujících změn. V souvislosti s dnešními změnami asi nevystačíme s francouzskými koncepty dlouhého trvání apod. – srov. Jean Leduc, *Historici a čas. Koncepcie, otázky, diela*, Bratislava 2005.

problémy. Bude historik 21. století nucen zvládat nejen další příbuzné humanitní disciplíny (politologie, sociologie, literárněvědná interpretace), ale i programátorství? Nebo mu bude nabízet pomoc odborník z informačních technologií a budou publikovat jako tým? Tato otázka se velmi brzy může začít odrážet v naší praxi a minimálně ve výuce, výchově dalších generací historiků. Historická věda v posledních letech dokázala poměrně výrazně využít interdisciplinarity směrem k ostatním humanitním vědám²⁷, hojně čerpá z metodologie literárních věd, jako myšlení o jazyce, jímž je náš vztah ke světu prezentován, jímž reprezentujeme sami sebe, tedy snad zužitkujeme výzvy z dalších oborů, včetně technických.

Situace dnešní české historiografie je v dějinách moderní české vědy svým způsobem unikátní – již více než dvacet let, tj. nejdéle v novodobých dějinách českého národa, délkou překonávající i dobu první republiky, máme možnost relativně svobodného historického bádání, neměli bychom tedy podlehnout bezmoci, ale – spolu s Jacquesem Derridou²⁸ – bychom měli připomenout, že vědec („profesor“) přebírá odpovědnost za své činy, a také za své výroky. Je minimálně částí svých aktivit, a zejména z pohledu svých žáků, angažovaným vědcem, snažícím se ve výsledku pochopit a vyložit dnešní stav světa, v našem případě s pomocí historických instrumentů.

Mám-li tedy dnešní historické vědě něco přát, je to schopnost flexibility a v jistém smyslu i schopnost být multioborovou, přesahovat svůj velmi úzký oborový rámec, se zachováním schopnosti jisté expertní činnosti, ale především schopnosti uvěřitelně vykládat dnešnímu člověku okolní svět a dynamiku jeho proměn. Přes nutnou analytičnost vědy musíme být schopni poskytovat syntetizující výklad v přednáškách i v publikovaných textech.

Naše obory se pohybují mezi fakticitou a historickým relativismem²⁹, někdo z nás má blíže k tomu, jiný k onomu z těchto pólů, ale má-li historická věda přežít v 21. století – koneckonců i futurologie je v jistém smyslu historickou disciplínou – soudím, že musí zůstat v rovině racionality, pokusu vykládat svět uvěřitelným způsobem, a také kriticky uvažovat nad naší realitou, nad smyslem světa i našeho konání.

---

²⁷ K interdisciplinaritě přístupů současné vědy např. Oliver Marchart, *Cultural Studies*, Konstanz 2008.

²⁸ Derridovu stať *Budoucnost profese aneb Universita bez podmínky* (Filosofický časopis 2001) rozebírá D. Krámský, *O povaze, zvláště s. 69–83*.

²⁹ Lubomír Doležel, *Fikce a historie v období postmoderny*, Praha 2008, s. 34.